

# Az emlékezet újrakalibrálása

Balra át, jobbra át

SZABÓ ANNAMÁRIA

Centrális Galéria, Blinken OSA Archívum, 2019. XI. 24-ig

Az OSA Archívumban nyílt *Balra át, jobbra át* című kiállítás nem csupán érdekesség gyanánt emeli ki a két ikonikus Kádárkori csoportot, az Orfeo-t és Inconnu-t a felejtés homályából. A kurátorok, Szarvas Márton és Nagy Kristóf, kritikai tanulmányútra invitálják a látogatót, aki négy csomópontból indulhat el, hogy rekonstruálja magában a két csoport művészeti munkásságát, majd utóéletét, hogy megtalálja a tanulságot: az Inconnu és az Orfeo mit hibázott el, ha lázadásait és kompromisszumait az állami kultúrpolitika sajátos logikája termelte ki? Mit tanulhat eseteikből a jelen politikai-kulturális aktivizmusa?

1969 őszén néhány fiatal művészhallgató és tanár, akik már korábban is egy társaságot alkottak, a Képzőművészeti Főiskolán bábgyűttest alapítottak, az Orfeo-t (nevüket majd csak az 1970-ben, Györe Imre *Orfeo szereleme* című költeményéből készült bábelőadás bemutatója után veszik fel). Olyanul kezdtek el foglalkozni, amiben mindannyian amatőröknek számítottak, hiszen a csoport szobrászokból, fotósokból, festőkből és grafikusokból állt. A döntés, hogy saját pályájuktól eltávolodjanak, tudatos volt, konkrét célt szolgált. Ekkor ismerték fel, hogy az adott politikai viszonyok között a baráti összejöveteleken tartott viták és a művek nem elegendőek, üzeneteiket megfelelő művészeti formával kell közvetíteniük. A bábelőadás didaktikus, de nem elidegenítő ábrázolásmódjával és az amatőr mivolt kínálta előnyökkel tudtak nagyobb közönséget elérni nézeteik számára. „Az egyik előadásunk után karon fogott egy ismerősöm,



foto: Végtel Dániel

**INCONNU:** *Vörös katonák*, 1984, objekt műanyag katonákból  
Artpool Művészetkutató Központ, Szépművészeti Múzeum

és panaszos hangon mondta: Nem politikailag van baj az előadásaitokkal, hanem a szemléletetekkel, azt nem lehet tolerálni, mert az terjed, és aláássa a rendszert.”<sup>1</sup>

1968 májusa-júniusa a csoport megalakulásának egy fontos előzménye, amikor Malgot Istvánt, az Orfeo karizmatikus vezető alakját negyedrendű vádlottként elítélik a maoista perben. A magyar „maoizmus” csupán pár évig létezett a 60-as évek közepén. 1964-től egy nagyobb baloldali baráti társaság járt össze, hogy politikáról és művészetről vitázzon, beatenét hallgasson és a marxista olvasmányokból képezze magát. A baráti körből sokan csatlakoztak az 1966-ban alakult



Szolidaritási Bizottsághoz, amelynek legfőbb tevékenysége az amerikaiak által megtámadott Vietnammal való szolidaritásvállalás volt. A bizottság feloszlata után is szerveztek az amerikai nagykövetség előtt demonstrációt – az 1967. május 1-i tüntetésről a kiállításon is látható egy fotó – és terjesztettek forradalmi lépésekre ösztönző röpiratokat. Ezzel végképp túlléptek az elfogadott, felülről szervezett intézményes kereteken, a tagok ellen pedig elindult az eljárás „maoista összeesküvés” címen. Ekkor kapott Malgot István pár hónapos börtönbüntetést.<sup>2</sup> Az Orfeo tulajdonképpen ezt az önszerveződő, önképző forgatókönyvet fogja követni a megalakulása után.

A közművelődés terei adtak lehetőséget az amatőr művészeti csoportosulásoknak a nyilvánosság elérésében. Az Orfeo-bábegyüttest és a később megalakult színházi műhelyt a hivatásos színházi szféra mellett, egyben azzal szemben lehetett elhelyezni. Amatőr körülmények között, de professzionális színvonalú produkciókat hoztak létre, ezért is tekintettek kezdetben a szocialista művészet utánpótlásaként a csoportra. Az amatőrizmus keretein belül így szabadabb mozgástérrel tudott társadalmi, politikai problémákról élesen szólni az Orfeo, mindinkább kiaknázva a politikai színház eszköztárát. Az orfeósok hittek a szocializmusban, a baloldali, marxista eszméken alapuló társadalom létrehozásában, ezért sem volt baj politikailag az előadásaikkal. Az egyre élesebb, a szocialista ideológia felől megfogalmazott kritika azonban nemkívánatosá vált: a pártbürokrácia, a pártelit privát érdekérvényesítései ellen hadakoztak, s a munkásosztály megélhetési körülményeire próbálták meg felhívni a figyelmet – a mélyszegénységről, a lakhatási problémákról, a vidék és a főváros között húzódó szakadékról Kiss Mihály litográfiája és az algyői dokumentumfotók számolnak be a kiállításon.

Fodor Tamás szerint<sup>3</sup> az ultrabalos szemléletű csoport 1972-ben bemutatott *Vurstli* című előadása fejezte ki a legjobban, mi elől

**INCONNU:** *Unknown Sensation*, 1979–1980, kiállítási nyomtatás magányűjtemény



Fotó: Végei Dániel

**HÁY ÁGNES:** *A harcoló város* (Az Inconnu *A harcoló város* című nemzetközi felhívására érkezett munka), 1986, az eredeti rajz nyomán lézervágott fa, festék (Kristóf Krisztián és Lódi Virág), HUNGART © 2019

próbáltak kivonulni: először Szentendrén, majd Pilisborosjenőn munka- és életközéget teremteni önmaguk számára. A kiállításon Komjáthy Anna műalkotásain jelennek meg az 1968–71-es időszak politikai megpróbáltatásai, annak a csoport tagjaira való kihatásai. A kiállítás részletes képet tár a látogató elé a második kommunista megépítéséről, a csoport ott töltött mindennapjairól és az annak nyomán kibukkanó „Orfeo-ügyről”; arról, hogyan élt vissza Malgot István csoportvezetői hatalmával, tekintélyével és fiatalokkal való szexuális kapcsolatairól.



fotó: Végel Dániel

Az *Orfeo szerelme* című előadás rekonstrukciója, 2019,  
bábok: **LORÁNT ANIKÓ**, hang: **FODOR TAMÁS**, projekció:  
**KRISTÓF KRISZTIÁN**, ötlet: **KRISTÓF KRISZTIÁN, LÓDI VIRÁG**

Az Orfeo-csoport ténylegesen 1978-ban szűnt meg, de a kiállítás az 1972-es évet emeli ki több kordokumentum bemutatásával – a sajtóvitával, a kezdődő rendőri szorongatások és a KISZ leválasztási manővereinek beszámolóival –, amely egyszerre jelentette az aranykort és a csoport végét. A kiállítás egyik hangsúlyáthelyezése itt történik: a rendőri eljárások, tiltások utáni áldozatképet teszi kritikusabb kontextusba a tagokkal készült 2009-es dokumentumfilm részleteivel. A marginalizált álláspontokból kilépve megjeleníti az ürügyként felhasznált oldalt is – az áldozatokét. A csoport nőtagjai a dokumentumfilm készítésekor beszéltek először – talán önmaguknak is – traumatikus élményeikről. Az Orfeo politikai programjába beletartozott a hagyományos párkapcsolati modell és az együttlakással is ösztönzött szexuális felszabadulás. Ám a felszabadító ideológia Angela Davis ikonizálásával és a szexuális kizsákmányolás egyszerűen nem tudott beszédtémaként megjelenni a patriarchális hierarchiában. Csak évtizedekkel később indult el a szakítások, a megaláztatások, a partnerek gyakori váltakozása okozta fájdalmak feldolgozási folyamata. Ez új jelentésréteggel ruhazza fel Komjáthy Anna kifejező, karizmatikusan karikírozott litográfiáit Malgot Istvánról vagy Kiss Mihály litográfiáját, amely kifejezi az együttélés összepréselő, összeolvasztó mechanizmusát. Maga a kiállítás viszont megmarad objektív, kritikusai pozíciójánál, hogy azt még a saját kiállítási alyaival szemben is érvényesítse.

Az 1978-ban Szolnokon megalakult Inconnu történetének megértéséhez át kell fordulni a radikálisan szemközt elhelyezkedő másik pólushoz, mivel pályáivükön és politikai programjukon túl indulásuk eleve más szinten kezdődött. Szó szerinti amatorként, partizán stílusban próbálták meg közös politikai-társadalmi élményeiken alapuló akcióikkal rákerülni a művészeti szcéna térképére. Az alapítók közül egyedül Bokros Péter rendelkezett képzőművészeti háttérrel, ezért a hagyományos művészeti formákat első, ceglédi kiállításuk után szinte rögtön el is hagyták. A kísérleti művészet és a performanszok világa felé fordultak, amellyel az orfeósokhoz hasonlóan a művészet tradicionális formáinak és kereteinek megha-



fotó: Végel Dániel

**INCONNU:** Szöges Magyarország, 1984,  
festett fa szögekkel

Artpool Művészetkutató Központ – Szépművészeti Múzeum

ladása felé törtek, ugyanakkor a szaktudás hiánya okozta hátrányt is át tudták hidalni. Mindkét csoport művészete a társadalmi feszültségekből táplálkozott, ám míg az Orfeo szervezeten kutatta és vizsgálta az ellentéteket, addig az Inconnu már ismerte ezeket a feszültségeket. Nem a kivonulás és a felszabadulás miatt választották



az együttélést, hanem a lakhatási problémák kényszerítették rá őket a kiállító- és a lakótér egybemosására. Bár mindkét csoport a művészeti és politikai radikalizmus egyesítését tűzte ki célul, és ömaga javára tudta fordítani az amatőrizmusból adódó előnyöket, az Inconnut a több területről érkező kényszerhelyzetek egyre radikálisabb, jobboldali irányba tolták. A művészeti világban is a periférián ragadtak az állandó hatósági eljárások és a zavaros, anarchista szemléletük miatt.

A 80-as évek közepére az Inconnu csoport további irányváltásokat tett: a kísérleti művészet helyett egyre inkább az alkalmazott, direkt politikai üzenetű művek (matricák, röplapok, szamizdat, plakátok) létrehozására fókuszált. Az Orfeo a konfrontációk után lecsavarta a politikai hangvételt a művészetében, így tagjai az eljárások ellenére a csoport feloszlása, a zenekari és színházi műhelyek kiválása utáni években azért vissza tudtak térni művészeti és kapcsolati háttérükbe. Az Inconnu ezt nem tudta megtenni, nem rendelkezett ezekkel a feltételekkel, ezért folytatta végül médiapolitikai vonalon tevékenységét a rendszerváltással bekövetkező feloszlásukig.

A csoport sikereit újra kellett kalibrálni: Bokros Péter mellett grafikus partnerét, Serfőző Magdolnát illeti e korszak eredményeinek java része. Az anyagi erőforrások megteremtésén túl a grafikai munkák többségét ő készítette, mégsem szerepelt a csoport alkotásain, fellépéseiben. A háttérben dolgozott tovább, míg a maskulin egő elterpeszkedett a csoport nyilvánosság felé mutatott imázsán.

A kiállítás kurátorai, Nagy Kristóf és Szarvas Márton a két radikálisan eltérő, Kádár-kori művészcsoport munkásságát úgy próbálják meg bemutatni az élet és művészet, politikai

**INCONNU:** *Cultural Forum Budapest '85*, 1985, festék, gipszkarton, nagyítás az eredeti matrica nyomán és **KOMJÁTHY ANNA:** *Szabadságot Angela Davisnek*, 1968 k., festék, gipszkarton, nagyítás az eredeti litográfia nyomán, HUNGART © 2019

és ideológiai elvek, amatőrség és nemi szerepek gőcpontjai mentén, hogy közben nem követik szolgáiban a csoportok narrációját, azt, hogy ők mit tartottak művészeti-politikai radikalizmusuk legfontosabb műveinek. A politikai-kulturális antropológiai szemléletmóddal rendezett kiállítás így tud kitörni az adatok és források tömkelegéből. Nemcsak néhány jó grafikai Inconnu-alkotást emel ki (*Nagy Imre*, *Mona Lisa*-matrica felnagyítása), az Orfeo oldaláról pedig Bálványos Huba *Az ember mértéke* című litográfiáját vagy az *Orfeo szerelme* című bábelőadás rekonstruált installációját, hanem felfedezi Komjáthy Anna eddig el nem ismert tehetségét, művészetének sokszínűségét, s ezzel valójában egy mikrokiállítás lehetőségét teremti meg önmagán belül.

Kétségtelen, hogy nehéz egyszerre befogadni a kiállítás terjedelmes anyagát – mégiscsak két különböző művészeti és szemléleti világról, több évtizedről van szó. Érződik a kurátorokra nehezedő nyomás, hogy nem mutathatnak már be további tárgyakat, de a kimaradásukkal esetleg sérül a célkitűzés és a csoportok bemutatása. Mindez ott billen helyre, hogy a kiállítás nem magasztalja fel egyik csoportot sem, ismerteti az elhallgatott, negatív részleteket is, és áthelyezi a hangsúlyokat.

A magyar történelem egy szeletének előkeresésével, letisztogatásával nem a „jól megérdemelt” konzerválást, a „végre ellentétes előjelű megítélést” akarja megvalósítani a *Balra át, jobbra át*, hanem tanulni akar a hibákból, és megérteni a mögöttük álló mechanizmusokat, amelyek mindenkor érvényesek – ma is.

#### Jegyzetek

- 1 Nánay István: Az Orfeo-ügy (Fodor Tamás és Malgot István visszaemlékezéseivel), *Beszélő*, 1998/3, 73–79. Itt: Fodor Tamás, 75.
- 2 Pap Szilárd István „1968 forró nyarán a magyar biliben mi voltunk a vihar” – 50 éve zajlott a „maoista összeesküvők” pere című cikke alapján. Forrás: <https://merce.hu/2018/07/14/1968-forro-nyaran-a-magyar-biliben-mi-voltunk-a-vihar-50-eve-zajlott-a-maoista-osszeeskuvok-pere/>
- 3 Nánay, uo.